

APROXIMACIÓ AL CONEIXEMENT DE LA BIBLIOTECA D'ANTONI MARTÍ I FRANQUÈS

La vida i l'obra científica, la família i l'entorn del savi altafullenc han estat prou coneguts i divulgats en els dos aniversaris que les institucions de les nostres comarques han celebrat, el 1932 i 1982, amb una munió d'actes acadèmics, exposicions, edicions de llibres i miscel·lànies. Les obres dels professors Quintana Marí i Rovira i Gómez¹ hi han contribuït decisivament. No obstant això, encara resten alguns aspectes parcials relacionats amb la biografia i el medi que envoltà Martí i Franquès que mereixen la nostra atenció. Aquest breu article es dedica a estudiar la biblioteca que ens ha estat llegada² i que conté un total de 432 volums, si, com a criteri —discutible i relatiu— considerem llibres adquirits i consultats per Antoni Martí tots aquells que foren publicats amb anterioritat a la data de la seva mort, 1832.

Els inventaris de biblioteques particulars³, ultra aportar-nos un coneixement força precís de la personalitat, dels centres d'interès, de les afeccions i dedicacions a qui correspongueren representen, al mateix temps, un valuós material per endinsar-nos en la història de la cultura impresa, l'evolució del llibre. Evidentment, una biblioteca rica i variada com és aquesta, no pot ésser representativa de la lectura a l'Altafulla vuitcentista⁴. Es tracta, més aviat, d'un fons bibliogràfic

1. QUINTANA MARÍ, A.: *Antoni Martí i Franquès. Memòries originals. Estudi biogràfic i documental* (Barcelona, Acadèmia de Ciències i Arts, 1935). ROVIRA I GÓMEZ, S.-J.: *Antoni Martí i Franquès i l'Altafulla del seu temps (1750-1832)* (Altafulla, Centre d'Estudis, 1982).

2. Si bé Quintana ens informa d'haver compilat 432 volums, en selecciona 208. Afirmar que «la biblioteca de Martí constituïa una veritable joia bibliogràfica, que en el transcurs dels anys ha anat desmembrant-se fins a quedar reduïda a una petita part tan sols del seu contingut». QUINTANA, op. cit., ps. 273-284.

3. Les obres referides a Biblioteconomia són molt nombroses; a tall d'exemple hem consultat MARÍN, TOMÀS, *La Biblioteca del obispo Juan Bernal Díaz de Luco (1495-1556)*. «Hispania Sacra», V (1952), ps. 263-326.

4. ROVIRA I GÓMEZ, S.-J.: op. cit., ps. 31-76.

singular aplegat per un home que gaudi d'una condició privilegiada en el seu accés a la cultura, producte d'un origen familiar benestant. És per tot això que Martí s'escapa de la realitat social que justifica a l'Espanya il·lustrada⁵ l'escassa afecció a la lectura per una triple conjunció de causes: una de caràcter sòcio-cultural que és l'analfabetisme de la majoria de la població; una raó econòmica derivada del preu i de la difícil accessibilitat als llibres, i una tercera, potser en la que més digne d'admiració serà Antoni Martí, que és la manca d'interès per la lectura⁶.

Els estudiosos de l'obra i la vida de Martí i Franquès han coincidit a qualificar d'autodidacta la seva formació. Tot seguit del seu pas per l'anacrònica, escolàstica, Universitat de Cervera es dedicarà a l'aprenentatge dels idiomes moderns, als viatges i a la recerca en treballs de física experimental, química i botànica⁷. Els viatges per bona part d'Europa havien de consolidar els seus treballs, afavorir relacions amb el món científic europeu i fer possible l'adquisició de les publicacions del seu interès, bona part de les quals, en la seva llengua original⁸.

Els successius viatges a l'estranger li concediran el reconeixement dels savis europeus del moment, que eren coneixedors de la seva «Disertación sobre los sexos y la fecundación de las plantas». Aquestes relacions faran més fàcil que Martí obtingui les subscripcions i les comandes de llibres que desitjava. És així com aconseguirà burlar la rígida prevenció espanyola pel que fa a distribució d'obres estrangeres. La seva relació amb Fuchs li permetrà adquirir amb continuïtat els «Annales de Chimie» o el «Journal de Physique» i del «Magazin En-

5. Entre altres obres, SARRAILH, J.: *La España ilustrada en la segunda mitad del siglo XVIII* (México, Fondo de Cultura Económica, 1979). *Centralismo, ilustración y agonía del antiguo régimen (1715-1833)*, Historia de España, VII (Barcelona, Labor, 1981²). ANES, G.: *Economía e ilustración en la España del Siglo XVIII* (Barcelona, Ariel, 1972). DOMÍNGUEZ ORTIZ, A.: *Sociedad y Estado en el siglo XVIII español* (Barcelona, Ariel, 1976). MOLES, E.: *El momento científico español 1775-1825* (Madrid, C. Bermejo, 1934).

6. La formació autodidacta de Martí, i l'existència de la biblioteca ho demostren suficientment.

7. IGLÉSIES, J.: *Un moment estellar de la ciència a Catalunya en el segle XVIII* (Barcelona, Rafael Dalmau, 1965), p. 12.

8. El seixanta per cent de la biblioteca ressenyada per Quintana és en llengües no peninsulars. Del total de 208 obres, 125 són en llengua estrangera; en llatí, 32; en francès, 85 i en anglès, vuit. Vegeu, PARCET, J.: *Necrologia de Don Antonio de Martí i Franquès*, «Butlletí Arqueològic» (Tarragona, 1917), p. 16. ELÍAS DE MOLINS, A.: *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX* (Barcelona, Impr. del Calzado, 1895), p. 90.

cyclopedique»⁹. Un altre personatge clau en la tramesa de publicacions serà el canonge de Perpinyà, Collarés¹⁰ i també el director de «Le Publiciste», a qui, en un excel·lent francès, Martí demana llurs edicions¹¹.

Les relacions científiques a l'estranger que, malgrat la seva personalitat solitària i introvertida, sabé establir, aixoplugades pel reconeixement de la seva contribució científica; els seus viatges, com ja hem dit, i un epistolari constant feren, tot plegat, que un dels instruments de treball per a Martí, els llibres, no li manquessin, i aquelles relacions, fins poc després de la seva mort no seran cancel·lades pel seu fill, Francesc.

L'estudi de la biblioteca ha estat iniciat amb el convenciment que pot aportar-nos informació entorn del seu procés de formació, tot i que, com ha assenyalat Quintana, és molt probable que aquesta no es conservi en la seva integritat¹². Una visió general de l'inventari que se serva permet copsar que es tracta d'un fons bibliogràfic variat i ric on predomina, no podria ésser d'altra manera, l'obra referida a història de la ciència, especialment llibres de botànica, física i química.

És importantíssim de fer constar la novetat que significa aquesta col·lecció científica si tenim en compte la foscor intel·lectual del seu temps i que Martí i Franquès vivia entre Altafulla i Tarragona d'una forma habitual¹³. Com ja ha estat indicat, la biblioteca es forneix de l'obtenció lenta i pacient de les obres que li eren trameses o que adquiriria, especialment, en els seus viatges a França.

Si procedim a una anàlisi del fons bibliogràfic segons la C.D.U. (Classificació Decimal Universal), ens adonarem, però, que tot i el caràcter especialitzat és, també, valuosa en edicions d'altre signe com són les obres de filosofia, història, viatges i textos polítics i literaris. A partir de l'inventari parcial que aporta Quintana¹⁴ ens hem atrevit a catalogar el fons de 208 llibres.

9. QUINTANA, op. cit., p. 248.

10. Ibidem, op. cit., p. 269.

11. «Imprimé sur papier le plus mince qu'il soit possible» i per tal d'evitar despeses exorbitades, li dona instruccions per procedir a la tramesa. Vegeu l'epistolari de Martí que reproduïx QUINTANA MARÍ, op. cit., p. 265.

12. Ibidem, op. cit., p. 273.

13. VILAR, PIERRE: *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII* (Barcelona, Curial, 1973), p. 78.

14. QUINTANA, op. cit., ps. 274-284.

0. Obres generals	9 llibres	4,3 %
1. Filosofia	14 llibres	6,7 %
2. Religió	17 llibres	8,2 %
3. Ciències socials	22 llibres	10,6 %
5. Ciències pures	87 llibres	41,8 %
6. Ciències aplicades	13 llibres	6,3 %
7. Art, Jocs	4 llibres	1,9 %
8. Literatura	21 llibres	10,1 %
9. Història	21 llibres	10,1 %

La biblioteca de Martí no respon al que havia estat tipificat com a prototipus de col·lecció bibliogràfica il·lustrada sinó que és reflex d'una personalitat inquieta, d'una formació autodidacta i d'un centre d'interès fonamental: la ciència ¹⁵.

Les obres referides a Filosofia representen el 6,7 % del volum parcial de què disposem. Destaquen els llibres del contemporani de Martí, el filòsof Fèlix Amat de Palou i Font, de qui obté «*Institutiones Philosophiae*», «*Logicae rudimenta*» i «*Ethicae sive moralis philosophicae institutiones ad usum seminarii episcopalis barcinonensis*», obres que foren condemnades fins el 1840 per la seva orientació regalista i janseanitzant. També cal assenyalar els llibres del filòsof epicuri grec, Diògenis Laerci, compendiador de les escoles filosòfiques antigues, i de qui Martí adquirí els dos llibres, recull de doctrines i vides dels clàssics. Finalment, remarcuem els llibres del filòsof sensista i coetani de Martí, l'Abbé de Condillac, del qual figuren en l'inventari les obres més significatives com ara «*Essai sur l'origine des connaissances humaines*», «*Traité des systemes*». De Malebranche ens ha arribat la seva primera obra, «*De la recherche de la verité, ou l'on traite de la nature de l'esprit de l'homme, et de l'usage qu'il en doit faire pour eviter l'erreur dans les sciences*».

Els inventaris de biblioteques que han estat estudiades i que corresponen als segles XVII i XVIII presenten un nodrit fons d'obres de religió, llibre pietós i de devocions i vides de sants. Martí no serà una

15. En el Pla d'Humanitats que havia proposat Jovellanos hi havia un predomini de la bibliografia clàssica de Ciceró, Virgili i Horaci. Recomanacions d'autors castellans com ara Pérez de Oliva, Fray Luis de Granada, Fray Luis de León, del Padre Mariana, de Cervantes, i poetes com Garcilaso, Herrera, Rioja, Ercilla i obres de filosofia de Brucker, Saverien, Hutcheson i Martini. No hi podien manca «*Institutiones*», de Quintiliano, i «*Las Siete Partidas del Rey Alonso*»; les obres del Conde Lucanor, de Juan de Mena o les «*Coplas*» de Jorge Manrique. Vegeu SARRAIL, J., op. cit., ps. 158-167. També QUINTANA, op. cit., p. 87.

excepció ja que el conjunt d'obres religioses representa el 8 %. Hi destaquen principalment les obres d'història de l'església i els devocionaris com ara «El libro de oración y meditación» de Luis de Granada (qui, per un cert tarannà heterodox haurà de modificar els seus escrits a causa d'ésser suspecte d'erasmisme). Predominen les obres de moral del marquès de Carracciolo i dos reculls de cartes pastorals del papa Climent XIV, l'autor de l'abolició de la Companyia de Jesús el 1773. Així mateix podem citar llibres de reflexió cristiana com és el de Nepueu «Pensamientos o reflexiones cristianas para todos los días del año» i «El sabio instruido de la Gracia en varias máximas o ideas». «Compendio histórico de la Religión desde la creación del Mundo hasta el estado presente de la Iglesia» de Josef Pinton, entre altres, configuren l'apartat d'obres de religió adquirides per Antoni Martí.

El dret, l'economia, la política són relativament importants en la biblioteca; representen l'onze per cent del total i hi destaquen les obres dedicades a l'educació de l'abat de Condillac i alguns textos clàssics de ciència política. És de remarcar l'obra de Gerónimo de Uztaiz, «Theórica y Práctica de Comercio y de Marinna en diferentes discursos y calificados exemplares», una de les primeres publicades a Espanya, capaç d'articular un sistema econòmic, i que féu del seu autor un dels màxims representants del mercantilisme peninsular. També hem de fer constar una edició castellana de Adam Smith «Investigación de la Naturaleza y causas de la riqueza de las naciones» i la «Historia Política de los establecimientos ultramarinos de las naciones europeas», de Eduardo Malo de Luque.

En ésser, com és aquesta, una biblioteca especialitzada i tècnica, el volum de llibres relacionats amb les ciències significa quasi el cinquanta per cent. Es tracta d'obres molt valuoses per a la reconstrucció de la història de la ciència, en sentit ampli, i molt significatives i relacionades amb l'evolució científica d'Antoni Martí. Obres de matemàtiques, astronomia, geologia, mineralogia, meteorologia i especialment de física, química i botànica. Són obres que foren adquirides en els viatges de Martí, majorment en francès, i que apleguen les novetats científiques del seu temps pel que fa a l'evolució del saber, impulsat per l'enciclopedisme francès i el moviment il·lustrat. Entre moltes altres volem posar de relleu les obres de l'inventor de l'aeròmetre, Baumé, de qui es conserva «Chimie experimentale et raisonnée». També del químic suec, deïxeble de Línneo, autor d'una classificació química dels minerals, Bergman, hi ha dues obres fonamentals «Opuscles chymiques et physiques» i «Manuel du Mineralogiste, ou Sciagraphie du regne

minéral distribué d'après l'analyse chymique». Hi trobem les recerques del naturalista francès, Buffon —acèrrim partidari de la metodologia experimental—, «Histoire naturelle generale et particuliere», «Histoire naturelle des oiseaux», «Histoire naturelle des mineraux» i «Les epoques de la nature». Llibres de Foucroy, Gay-Loussac i Ingen-Houz, Kirwan i Lamarck configuren un cos bibliogràfic importantíssim per a la reflexió i la recerca química de Martí. Volem destacar, finalment i pel que fa al fons estrictament científic, les obres de Caroli Linné, Antoine L. Lavoisier i Joseph Priestley. Del primer, autor d'una classificació binària de les plantes, i naturalista que havia estat invitat per Carles III, hi trobem set obres, entre les quals «Systema naturae per regna tria naturae», «Systema plantarum europea» i «Species plantarum». De Lavoisier, qui fa nèixer la química moderna sota el principi de la conservació de la naturalesa, Martí adquirirà l'obra central «Traité élémentaire de chimie, présenté dans un ordre nouveau, et d'après les decouvertes modernes». No hi podia manca tampoc les obres del químic Priestley, descobridor de l'oxigen, que interessaven especialment Martí ¹⁶, com són «Experiments and observations ou different kins of air» o «Experiences et observations sur differentes bromches de la Physique avec une continuation des observations sur l'air».

A Antoni Martí l'atreia també, tot allò que es referia a ciències aplicades. En aquest sentit són nombroses les obres d'agricultura i nogensmenys de medicina. Hi destaquen els llibres dels fisiòcrates francesos Rossiers i Sahalol, «Cours complet d'agriculture ou dictionnaire universel d'agriculture» i «Elements du jardinage utile», respectivament. És també significatiu que hi figuri «La labranza española: compendio de la agricultura de Alonso de Herrera». Un assaig de Bordenave, indica l'atenció vers l'evolució de la medicina europea «Essai sur la physiologie, ou Physique du corps humain». Aquesta secció de la biblioteca de Martí aplega el sis per cent d'obres adquirides i inventariades.

16. Els treballs publicats d'Antoni Martí són els següents: «Memoria sobre algunas producciones que resultan de la combinación de varias substancias aeriformes», que fou llegida a l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts, de Barcelona, el 24-I-1787. «Memoria sobre la cantidad de aire vital que se halla en el aire atmosférico y sobre varios métodos de conocerla», llegida a l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts, de Barcelona, el 12-V-1790. «Experimentos y observaciones sobre los sexos y fecundación de las plantas», llegida a l'Acadèmia de Medicina Práctica, de Barcelona, el 28-III-1791. La reproducció d'aquests treballs s'inclou en l'obra de QUINTANA MARÍ, ps. 11-58.

Les obres dedicades a «Jocs, arts, esports» sembla que no tenien gaire interès per Antoni Martí; només se'n poden comptabilitzar quatre, i hi destaca l'obra anònima, «Secretos raros de Artes y Oficios».

En literatura, les adquisicions de Martí, si bé són interessants, com podrem veure, no passen d'una quantitat relativa del deu percentual; això ens confirma, novament, la dedicació quasi exclusiva a la ciència, a la física, a la química, a la botànica. Ultra algunes de dramàtúrgia italiana hem de destacar una col·lecció molt representativa dels clàssics grecs i llatins. No hi manquen les tragèdies de Sòfocles, «Orationum» de Ciceró, «Rerum natura» de Lucreci, Homer i la «Ilíada», Juli Cèsar amb «Comentarii de Bello Gallico et civili» i de Virgili, curiosament, ni «L'Eneida» ni les «Bucòliques» sinó «Opera brevioriis et notis Hispaniciis». És important, també la presència del dramaturg francès Molière amb «Chef d'oeuvre», l'obra escollida de qui proposava una moral nova, alternativa als vicis de la seva època. La literatura castellana hi és present amb «Teatro critico universal» i «Cartas eruditas y curiosas» del pare Feijóo (defensor de la revelació divina i de l'empirisme científic, conceptes que aplicà a la crítica de les supersticions i de les institucions polítiques). També «Varias poesias sagradas y profanas» de Antonio Solís i «Parnaso español, colección de poesias escogidas de los más célebres poetas castellanos» de López de Sédano. Pel que fa a obres de filologia tenim els diccionaris, les gramàtiques, les regles ortogràfiques de llengua anglesa, francesa, alemanya. Aquest aspecte representa una adquisició d'obres de caràcter instrumental, auxiliar, destinades a facilitar i fer possible la lectura acurada de la nombrosa bibliografia científica en llengua estrangera. Només ens resta precisar que aquesta escassa presència d'obra d'entreteniment i de consulta lingüística, palesa el concepte utilitari dels il·lustrats, moviment al qual vinculem Martí i Franquès i que, segons Capmany, s'expressa així:

«El segle passat era l'edat de la imaginació: hi floriren els poetes i els prejudicis, el nostre és el de la raó»¹⁷.

De l'anàlisi de les biblioteques del segle XVIII es desprèn un regalisme profund, bé sigui afrancesat o espanyol, amb tendència nacionalista. Això portarà a adquisicions d'història local i nacional. En aquest

17. Citat per MOREU REY, E.: *El pensament il·lustrat a Catalunya* (Barcelona, Edicions 62, 1980²), p. 15.

sentit hem de ressaltar «La Chrònica seràfica» de Marca i la «Chronica o descripció dels fets e hazanyes del inclyt Rey Don Jaume Primer», de Ramon Muntaner, la més llarga i popular de les quatre grans cròniques catalanes, de la qual Martí aconsegueix la segona edició, publicada a Barcelona. Una altra obra significativa és «Anales de Cataluña» de Narcís Feliu de la Penya, qui fou un dels representants de la generació de 1680 i del projectisme català que pretenia el redreçament polític i econòmic del Principat. La historiografia castellana s'hi troba representada per les obres del cronista d'Indies, Antonio Solís: «Historia de la conquista de México, población y progresos de la América septentrional conocida con el nombre de Nueva España». Enrique Flórez, l'autor d'una història eclesiàstica espanyola, per diòcesis, també fou de l'interès de Martí, el qual adquirí el volum corresponent a «Antinguedades Tarraconenses», integrat en l'esmentada «España Sagrada», i que reflecteix l'interès per la terra on nasqué i vivia. En obres d'història universal sobresurt la de Bossuet, teòric de la monarquia absoluta de dret diví i partidari d'un determinisme històric guiat per la Providència; ens referim a «Discours sur l'histoire universelle». Els llibres de viatges completen aquesta secció de la biblioteca martiniana amb obres com «Voyage de la Troade» i «Voyage de la Propontide et du Point-Euxin» ambdues de Jean-Baptiste Lechevalier, i l'obra en cinc volums, d'Agustín de Roxas «Viaje entretenido con una exposición de los nombres históricos y poéticos que no van declarados».

Després d'aquesta breu i un xic descriptiva anàlisi de la biblioteca que ens ha arribat d'Antoni Martí i Franquès, podem afirmar, a partir de les obres que coneixem, que representen el 48 % del total de 426 volums de què disposava; que tot i la dedicació a la ciència d'una manera prioritària, fet ben palès en la biblioteca, Martí assoleix un bagatge cultural important, diversificat i insòlit pel seu temps i que per Fontrodona, com també han precisat tots els estudiosos de l'obra de Martí, és a causa d'una condició privilegiada que ben cert és que sabé aprofitar; podia, i la realitat del moment hi invitava, fer una vida d'hissendat i no interessar-se ni per la lectura, ni per la recerca científica: les dues grans ocupacions, almenys durant els dos primers terços de la seva vida.

«No cabe duda que si Martí i Franquès pudo enfrascarse en el estudio y en la investigación, dejando al margen la envarada enseñanza de aquella época, se debió, en gran parte, a la boyante

posición económica de su familia, que le ponía a salvo de cualquier contingencia»¹⁸.

És aquesta, doncs, una biblioteca àmplia en nombre de volums i de temes, diversificada i rica, tots els aspectes del saber humà aplegats en la CDU hi són presents amb més o menys relleu, la qual cosa fa evident un criteri selectiu en l'adquisició dels llibres. El gruix més important de la biblioteca martiniana correspon als llibres de ciències, la seva dedicació fonamental; per això la seva contribució a la ciència moderna continua amb la formació d'una biblioteca especialitzada en història de la ciència; la biblioteca ratifica la condició d'illustrat d'Antoni Martí, el qual resta vinculat al pensament il·lustrat català per una triple dimensió: per la seva condició privilegiada, per la motivació científica i per la dimensió cívica de la seva vida¹⁹.

MONTSERRAT DUCH I PLANA

18. FONTRODONA, «Correo Catalán». RIVIRA I GÓMEZ, S.-J.: op. cit., p. 117.

19. DUCH I PLANA, M.: *Antoni Martí i Franquès: un il·lustrat del Camp de Tarragona*. Treball d'investigació inèdit.